

Pedagógiai sajtó a dualizmus kori Baranyában

(Neveléstörténeti Konferencia, Fürstenfeld, 2006. október)

© 2007 Ambrus Attiláné Dr. Kéri Katalin egyetemi docens

A 19-20. század fordulóján kiadott hazai sajtótermékek történetének szerves részét képezi a pedagógiai sajtó története. A történeti Baranya megyében a dualizmus korszakában megjelentett tanügyi lapok – bár néhány volt csak hosszabb életű – a megyei tanügyi állapotok javítását, a pedagógiai továbbképzést tűzték célul maguk elé. Sem a pedagógiai lapok történetének, sem tartalmuknak újabb kori, kimerítő feldolgozása ezidáig nem történt meg Baranyában, eltekintve néhány kisebb lélegzetű próbálkozástól.^[1]

Ha a sajtó általános történetét vizsgáljuk, látható, hogy Baranyában (Pécsett) nagyon korán, már a XIX. sz. első harmadában megindult az újságyomtatás. *Knezevich István* lapja, a *Fünfkirchner Intelligenz Wochen-Blatt* volt az első próbálkozás (1832), a következő szintén német nyelvű lap pedig a *Pressfreie Flugblätter* (1848. ápr-szept.). Az első magyar nyelvű újságot 1860. július 5-én adta ki *Bánffay (Baumholzer) Simon* ügyvéd *Pécsi Lapok* címen.^[2]

Nagyon hamar ezután, már 1865-ben megjelent a *Népnevelők Kalauza* című lap, melyet megelőzött az 1861-től folyamatosan, évkönyvként megjelent hasonló című kiadvány.^[3] Ettől az időszaktól kezdődően a pedagógiai lapok a korszakban mindvégig kiemelkedő helyet foglaltak el a megye kulturális életében. Az országosan szerkesztett, 1868-tól megjelenő *Néptanítók Lapja* mellett – melyben szintén gyakorta jelentek meg baranyai tanítók írásai – a megye tanítóságának bőségesen akadtak helyi olvasmányai is. Ez azért volt különösen nagy jelentőségű, mert így nem csak metodikai, nevelésméleti továbbképzést jelentettek számukra a lapok, hanem hírekhez, információkhoz juthattak szűkebb hazájuk, Baranya oktatásügyi történéseit, egyleti eseményeit illetően is.

A politikai, gazdasági, irodalmi, sport és egyéb karakterű újságok mellett az alábbi pedagógiai tárgyú lapok láttak napvilágot hosszabb-rövidebb ideig a megyében: *Népnevelők Kalauza* (1866-tól *Kalauz*) 1865-től 1870-ig, a *Néptanoda* 1868-tól 1907-ig, a *Tanügyi Füzetek* 1874-1878 között, a *Nevelés és Közoktatás* 1889-1891-ben, a *Népoktatás* 1910 februárjától (megszűnt ugyanebben az évben), és a *Katholikus Iskola* 1910-től.^[4] A *Kalauz* szerkesztője *Szauter Antal* volt, és ez a lap havonta háromszor jelent meg, általános pedagógiai és módszertani cikkeket tartalmazott. A *Néptanodának* első szerkesztője *Salamon József* volt, 1870-től pedig *Schneider István*. Ez a lap általános tanügyi kérdésekkel foglalkozott, valamint egyesületi és hivatalos híreket közölt. A *Tanügyi Füzeteket* *Warga Ferenc* szerkesztette, ez a sajtótermék havonta jelentkezett neveléstani értekezésekkel, egyleti hírekkel.

A *Nevelés és Közoktatás* pedig a *Pécs* című lap melléklapjaként a megye tanügyéről tudósított, havonta.

A *Népoktatás* szerkesztője *Mátyus István* volt, ez a folyóirat évente 10 számmal jelentkezett (volna), tanügypolitikai és helyi vonatkozású kérdésekkel. A *Katholikus Iskola* minden hónap 1-én jelent meg, *Kórody Miklós* szerkesztésében, akinek munkáját 1917 decemberétől *Bátér János* vette át. Az általános tan- és módszertani kérdéseken kívül a katolikus tanítóság szociális ügyeivel is foglalkozott ez a lap.^[5]

A – kifejezetten tanügyi – lapokon kívül valamennyi nagyobb baranyai hírlap foglalkozott időnként és alkalmanként tanügyi kérdésekkel, például a *Pécsi Napló*, a *Pécsi Hírlap*, a *Dunántúl*, valamint a vidéki lapok, többek között a *Mohács és Vidéke*, a *Siklós és Vidéke*. A nem tanügyi lapok közül pedagógiai tartalmával, jelentőségével kitért a *Pécsi Közlöny*, mely 1893-tól jelent meg, és markánsan katolikus világnézetű lap volt. Az 1900-as előfizetési felhívásban az alábbiakat közölték a lap szerkesztői: „A Pécsi Közlöny különös figyelmet akar fordítani a tanügyre, úgy a szorosán vett katolikus tanügyre, mint az országos állami tanügyre, főleg a népiskolai tanügyre, a tanítók szellemi, de anyagi viszonyainak, érdekeinek is előmozdítására. (...) az egyházmegyei tanügyi közlések ezentúl kizárólag a Pécsi Közlönyben fognak történni. A tanítói állomásokra való pályázatok a tanügyi rovat végén fognak közzététetni. A Pécsi Közlöny tehát a pécsi egyházmegyére nézve tanügyben hivatalos lap jellegével bír 1900. január 1. óta.”^[6]

A számos tanügyi lap és más sajtótermék a cikkek, értekezések tartalmát tekintve tehát elsősorban módszertani kérdésekkel, másodsorban a tanítóság, az iskolák helyzetével, harmadsorban pedig helyi- és országos történések közvetítésével foglalkozott. Módszertani kérdéseket illetően a paletta nagyon sokszínű volt, a teljesség igénye nélkül néhány téma a korabeli lapokból: A *Kalauz* című folyóirat (az évkönyvekhez hasonlóan) megtartotta az „oktatási cikkek” rovatát. A rovat a legkülönbözőbb, a tanórákon gyakorta előforduló problémákról, feladatokról írt elsősorban. Például az írásbeli dolgozatok javításáról, a hitelemzési dolgozatokról, a nevelők oktatásáról, a keresztény szellemű házi nevelésről, nyelvtani, számtani feladatok összeállításáról (pl: törtekkel való számolás, fejszámolás, időmérés stb.).^[7] A *Tanügyi Füzetek* hasonló cikkeket jelentetett meg, a módszertani közleményeken kívül a lap nagy hangsúlyt fektetett az ismeretterjesztő írások közzetésére. A lapot olvasó tanítók és érdeklődők olyan technikai vívmányokról is olvashattak, mint a „villanyosság”, a telegráf vagy más érdekességekről, mint például az orgonaépités.^[8]

A *Néptanoda* című lap is tartalmazott metodikai útmutatásokat, főbb rovatai azonban a tanítóság életkörülményeiről, bér- és egyéb harcairól tudósítottak. (Ennek az oka az volt, hogy a lap a Pécsi Tanítóegylet lapjaként működött, és az egyleti tagok törekvései az újság hasábjain fogalmazódtak meg.^[9] A lap indulásakor, 1867 decemberében már az első vezércikkben kifejeződött ez a törekvés, ami szerint az újság „a nemzet napszámosságainak” akart tért nyitni, „hogy politikai átalakulásukban

társadalmi helyzetünk változtával, emberi s polgári-jogaikat érvényesíthessék, hogy így a nemzeti és társadalmi hivatását betölthessék.”^[10] A lap fennállása alatt valóban ennek a gondolatnak szellemében működött, és minden jelentősebb – tanítóságot érintő – kérdés esetében véleményt nyilvánított. 1877-ben például Dulánszky Nándor püspöki beiktatását kemény hangú vezércikkben kommentálták, felszólították ugyanis az új püspököt a felekezeti iskolák rendbehozatalára, a törvény által megkívánt színvonalat követelték a tanítók, iskolák, iskolaszékek esetében. A vezércikk siralmas képet festett a katolikus felekezethez tartozó iskolák általános helyzetéről, a „dohos, nedves, sötét pinczelyuk”-ról, „melyeket tanszobáknak csúfoltak”,^[11] a plébánosokról, akik azt képzelik, hogy „a tanítók zsarnokai”, a hiányzó tantermekről és tankönyvekről, az ésszerűtlenül művelt vallásoktatásról, a magyar nyelv tanításában tapasztalható hiányosságokról, a gyakran haszontalan tanítói tanácskozmányokról valamint a pécsi katolikus tanítóképezdéről, mely az újság szerint „... nem rendelkezik elegendő tanszerekkel, szakkönyvtárral; nincs önálló gyakorló iskolája, iskolakertje, s mi a fő, hiányzik benne a szakszerű felügyelet és vezetés s részben oly tanítók vannak alkalmazva, kiknek erre sem hivatásuk sem képességük.”^[12]

1878 őszén a lap határozottan fellépett a Boszniában katonai szolgálatot teljesítő 35-40 baranyai tanító hazatérése érdekében, mert – mint a lap írta –, „addig, míg nevelőink civilizációs tiszten Boszniában működnek, saját földünkön honosul meg a boszniai kultúra.”^[13] A lapot főszerkesztője, Schneider István csak nagy anyagi áldozatok árán tudta fenntartani, mégis a korszak leghosszabb életű baranyai tanügyi lapja volt. 1907-ben, 40 évi működés után szűnt meg, „a pártolás hiánya miatt.”^[14]

Egy másik neves lap, a Pécsi Közlöny – már megjelenésétől, 1893-tól kezdve, de különösen 1900-tól – számos tanügyi témát tárgyalt cikkeiben. Valamennyi közoktatást érintő miniszteri intézkedést, törvényt vagy püspöki körlevelet kommentárral kísért, és minden írásával a katolikus szellemű oktatást, a felekezet szerepének növelését kívánta elérni. „Mindenek felett az iskolát kell biztosítanunk az egyháznak; biztosítanunk a katolikus iskolák fennmaradását, azok fejlesztését, s ha lehetséges, színvonalát a más jellegű iskolák fölé emelni”^[15] – írta a lap egyik 1907-es vezércikkének szerzője. Ennek a gondolatnak a szellemében javasolták tanítók házában a létrehozását^[16]; országos gyermekvédő liga felállítását a szegény sorsú vagy árva gyermekek érdekében^[17]; a tanfelügyelet reformját^[18], az iskolatermek átalakítását, a világitás és a szemléltetés megoldását.^[19] 1908-ban, az ingyenes népoktatás bevezetése kapcsán, szintén számos elgondolkodtató és figyelemfelkeltő cikk jelent meg e lap hasábjain is.^[20]

Szintén a Pécsi Közlöny volt az a lap, mely a tanügyet – különösen a tanítók körülményeit – illetően gyakran humoros, anekdotikus formában közölt bizonyos információkat. Ez általában, a politikai hírek kommentálását illetően is elmondható a napilapról. Ezeknek az anekdotáknak az összegyűjtése és feldolgozása egy külön előadás témája lehetne, itt most mindössze néhány jellemző írást villantunk fel.

Az 1906-os tavaszi lapszámokban a tanítókkal alig foglalkoztak, csak azt emelték ki, mennyire sújtja őket is a kormány rossz működése. Már ezt megelőzően is több gúnyos írás jelent meg az akkori politikai vezetőkről. Az 1906-os májusi választások előtt, hangulatkeltés céljából az alábbi gúnyos írás jelent meg a Pécsi Közlönyben: „Kormánybiztosi Kurzus: Elemi tantárgyak: Törvénytan, Csürés-csavarás, Felfüggesztés, Népbolondítás és népboldogítás, Germanizálás. Gyakorlati tantárgyak: Koszorúzás, Testezés (az ovációk elviselésére...), Maszkírozás, Arcbőr preparálás, Derékhajlás, Csuszás-mászás. Feltételek: 1. Törvény nem tudás 2. Német nyelv bírása (a magyar nyelv nem tudása nem képez akadályt) 3. Megkivántatik, hogy a jelentkező feltétlenül hűve legyen az összm monarchia és a militarizmus eszméjének. Olyanok, akiknek a törvénytörés terén némi gyakorlatuk van, előnyben részesülnek”^[21]

A választásokra készülődve a lap gyakran a tanító személyét középpontba állító adomákat közölt, hiszen a lakosság többsége tanítóját példaképének is tartotta. Az alábbi kis írás egyrészt a nemzetiségekkel való megbékélésre, másrészt a 48-as Kossuth párt követésére ad példát – a tanítók viselkedésén keresztül: „Egy hegyháti faluban néhány 48-as érzelmű tanító beszélgetett, természetesen a választásról. Egyszer csak közéjük toppan egy pecsovics (juj, de rosszul esett kiírni) tanító, aki eladdig valósággal művészzel gyakorolta – természetesen saját hasznára – a köpönyeg forgatást.

– Barátaim – szólt, veletek tartok. Hiába, csak a Kossuth-párt az igazi. A 48-as tanítók orrukat fintorgatták.

– Vegyük be a komániába, – szóltam én –, hiszen ennyi becsületes magyar tanító között egy pecsovics meg se kottyan.”^[22]

A választások kapcsán született a következő – a tanítóság állapotát jól tükröző – anekdota, melyet szintén 1906 áprilisában írtak:

„– Te, elhiszed, hogy Kossuth megadja a községi és felekezeti tanítóknak a féláru vasuti jegyet?

– Ezt már nem hiszem.

– Miért nem?

Mert akkor a tanítók minden héten háromszor is felutaznának Budapestre zaklatni Apponyit, fizetés javításért.”^[23]

Fentiekén kívül a tanügyi- és napilapok a vizsgált korszakban kiemelkedően sokat foglalkoztak – az elemi iskolákat illetően – három kérdéskörrel. Az első az osztott és osztatlan tanítás, illetve ezzel kapcsolatosan a tanterv kérdése volt. A második probléma – 1879 után – a magyarosítás; a harmadik, nagy érdeklődést kiváltott kérdéskör pedig az iskolaállamosítási törekvések előrehaladása (és ennek megakadályozása) volt.

Az első problémával a századfordulón nem csak a sajtó, de a tanítói tanácskozások és a pedagógiai pályázatok tételei is gyakran foglalkoztak. Országgszerte, így Baranyában is, ekkor az osztatlan iskolák óriási aránya volt jellemző az osztottakkal szemben. Ez utóbbiak általában a városokban és nagyközségekben működtek, ahol a lakosság – így a diákság – száma magas volt, és így nem csak igény, de anyagi háttér is volt az iskolák bővítéséhez, több tagból álló tantestület alkalmazásához

(Pécsen, Siklóson, Mohácson, Nádasdon, Mágocson stb.). *Schultz Imre*, aki az oktatásügy jeles baranyai szakértője, híres helyi tankönyvszerző volt, hosszas cikkben foglalkozott ezzel a kérdéssel, felvázolta az osztatlan iskolák tanítóinak kilátástalan helyzetét. Azt javasolta, hogy mivel az „osztatlan iskolában kevesebb lévén az egyes tantárgyakra fordítható idő, mint a több tanítós iskolában: világos, hogy az egytanítós iskolában egyszerűbb tantervre, kevesebb, rövidebb tankönyvre van szükség... Másnak kell lennie a tanmenetnek minden tantárgy kezelésében az osztatlan s megint másnak az osztott iskolákban.”^[24]

Deutsch Kálmán is csatlakozott kartársa vélekedéséhez, szerinte a vidéki tanító nem taníthat az egységes tanterv szerint, mert 30 év alatt (1868 óta) bebizonyosodott, hogy így nem lehet jó eredményeket elérni. Deutsch szerint ez volt minden rossz (az erkölcsatlenség, a szocializmus és a kommunizmus) okozója. A „földművelés” érdekében azt javasolta, hogy a leendő földművelőknek csak a legszükségesebb ismereteket kell megtanítani, úgymint a hittant, a Bibliát, az írás-olvasást, némi nyelvtant, történelmet és földrajzt, alapos számolás-beli jártasságot és mindenekelőtt gazdasági ismereteket.^[25]

A sajtóban – talán legnagyobb – vihart kavart a magyarosítás kérdése a 19. század végén, erre a kérdésre azonban itt most nem térek ki.^[26]

A magyarosítás problémaköréhez hasonlóan nagy teret kapott a korszak sajtójában az iskolaállamosítások kérdése, mely a magyarosítással is természetesen összefüggött. A cikkek egyrészt a felekezeti iskolákat próbálták megvédeni az államosító törekvésekkel szemben, másrészt éppen ellenkezőleg, az államosítás különböző előnyeit taglalták.

Az államosítási törekvések a 19. század utolsó és a 20. század első évtizedében voltak különösen erőteljesek. A felekezetek – és itt elsősorban kell kiemelnünk a római katolikusokat – Baranyában is minden lehetséges módon ellenálltak az állami politika törekvéseinek, és már 1893-ban mozgalmat hirdettek a tanügyi politika ellen, egyházmegyei összefogást szorgalmaztak.^[27] *Döbrössy* 1895-ös írásában óva intette a kormányt az államosítások keresztülvételétől. Egyrészt arra figyelmeztetett, mindez milyen óriási pénzáldozatba kerülne a kétes sikerhez képest, másrészt úgy látta, a békés fejlődés veszélybe kerül akkor, ha a felekezetek szembekerülnek így az állammal. „A katolikus iskolák és intézmények eddig is melegágyai voltak a tudományos haladásnak és európai civilizációnak. (...) A népek egyetemes történetének tanúsága szerint, a pozitív vallásos elvek, ezek letéteményese, az egyház képezi az állam talpkövét. Ezek szerint minden államosítási kísérlet a tanügyi terén, alapjaiban rendítené meg magát – az államot!”^[28]

Más cikkek is a felekezeti oktatás ezredéves hagyományaira hivatkozva védték a római katolikus kisiskolákat az államosítástól. Egy másik érv a katolikus autonómiára tett kormány-ígéretre támaszkodva kérte az iskolák felekezeti jellegének megtartását, mert enélkül „... végzetes bonyodalmakra lehetne kilátásunk.”^[29] Egy következő gondolatmenet szerint az iskolák államosítása azért lenne káros, mert luxus, eredményt pedig úgysem hozhat.^[30] Az egyház jogai mellett emberi jogokra hivatkozva támadt egy 1896-os cikk az államosítás hirdetőire: „Az iskolafenntartás jogát elkobozni csupán a szabadelvűségnek jutott eszébe, mely nehéz markát ráteszi mindenre, hogy a szabadság érzetét kiölje és az embert állami eszközzé lealacsonyítsa. Szerinte nem is lehet az emberi lénynek más hivatása és célja, mint adót fizetni, katonáskodni és a politikai hatalmat kézben tartó körök szekerét tolni.”^[31]

Megint más érvelők a vallásos szellemű nevelést látták veszélyeztetve az államosítás által.^[32] Több cikk foglalkozott a katolikus tanítóegyletek sorsával, melyek a hit megerősítését is szolgálták, emiatt szintén nem kerülték el a kormányzat figyelmét.^[33]

A Pécsi Közlöny folyamatosan beszámolt azokról a történésekről, melyek Baranyában az iskolaállamosítással összefüggtek. 1898-ban például Kiskőszeg az elmúlt évi árvíz-csapásra hivatkozva kérte a Közigazgatási Bizottságtól állami iskola felállítását, mely illetékes szerv a kérvényt pártoló véleménnyel küldte tovább a minisztériumhoz.^[34] Több – katolikus iskolával bíró – község nem foglalt állást egyértelműen az államosítás ellen, a cikkek szerint ennek oka abban állt, hogy így várták az oktatás színvonalának emelését, illetve a lakosságra jutó kiadások csökkenését (pl. Német-Palkonya, Jakabfalva, Torjanc, Petárda, Kássád és Uj-Bezdán lakói).^[35]

Emiatt figyelmeztetett a Pécsi Közlöny egyik munkatársa arra, hogy „Fölötte szükséges, hogy faluhelyeken, az értelmiség független képviselői a népet fölvilágosítsák a dolog mibenlétéről, mielőtt a községek magukat holmi ígéretekkel lekötik. Figyelmeztessék a népet, hogy az állam mi, polgárok vagyunk s az adófizetők az iskolafenntartás terheitől nem szabadulnak meg azzal, ha az (állam) veszi át az iskolát. (...) Másrészt rá kell mutatni, hogy a gyermekevelés a szülőknek természetes joga, melynél az iskola segítségükre van; az pedig lehetetlen, hogy okos szülő gyermekeinek vallásos szellemben, istenfélelemben való neveléséért ne hozna meg minden lehető áldozatot. És ezt a nevelést a katolikus iskola adja meg, nem az állami...”^[36]

A lap szerint az államosítás mellett szólt az a közgyűlés, melyet a Baranyamegyei Tanítótestület tartott a népiskolai törvény kihirdetésének 30. évfordulóján, és melyre a Pécsi Közlöny munkatársait is meghívták. A gyűlés fő témája a törvény megváltoztatását célzó javaslatok megvitatása volt. Javasolták az iskola-kötelezettség 7-14 éves korig való kiterjesztését, az ismétlőiskola 14 és 16. év közt tartandó 2 éves tanfolyamát, valamint az iskolák lehetőség szerinti államosítását, kizárólagos állami tanítóképzést, ugyanakkor emellett azt, hogy az iskola különböző jellege, úgymint „közös”, „felekezeti” és „állami” szűnjék meg, és minden népiskola „nemzeti népiskola” elnevezést nyerjen.^[37] Amint ez a cikk megjelent, néhány napon belül az újság vezércikkben foglalkozott ismét az államosítás elleni harccal. „Ha a katolikus társadalom jól rendezett csatasorba nem áll, egy-két évtized múlva katolikus iskolák már csak (voltak). Mert hát majd lesz pénz nemcsak a választásokra, hanem az iskolákra is – persze a mi pénzünk...”^[38] olvasható a cikkben, és ez utóbbi mondat felhangosította a választások tisztátalanságával kapcsolatos mendemondákat. Az újság ugyanezen számában külön is foglalkozott a fent említett közgyűléssel, ahol *Schmidt Boldizsár* pécs-bányatelepi igazgató volt a téma referense. Független tanítót (nyolc középiskolai osztállyal és két év egyetemi kurzussal kiképezve) és államosított iskolákat kívánt.^[39] Az újság válasza szerint a „függetlenség” 27000 népiskolai tanítót tenne „akaratlan eszközzé a mindenkori kormány kezében”, a tanítói képzési szint emelésével kapcsolatban pedig azt írták, hogy „tudós prelekción népiskolákban bizony szükség nincs, de meg sem értenék azok az apró gyerekek; a népiskolai tantervhez nem kell doktorátus.”^[40]

Éz a közgyűlés még további vitákat és reakciókat is kiváltott, az újságok többször is visszatértek a testület határozataira.

A legtöbb cikkíró, aki a katolikus iskolák fennmaradása mellett érvelt, megpróbálkozott felkutatni annak okát, hogy a tanítók – és községek – egy része, mely rész a századvégre növekedett, miért az államosítás mellett foglalt állást. Többen vélték közülük úgy, hogy ennek oka az, hogy a tanítók az államosítás segítségével akarnak megszabadulni a községi iskolaszékek befolyása alól.^[41] *Uray Atala* baáni esperes elnök egy tanítói tanácskozmányon szintén azt fejtegette, hogy a tanítók azért vannak gyakran az államosítás mellett, mert azt saját személyükre nézve előnyösebbnek vélik.^[42] *Döbrössy* is választ fogalmazott a közgyűlés állásfoglalására, szükségtelennek vélte a tanítóképzés államosítását, és rámutatott a katolikus kisiskolák nagyarányú fejlődésére, sőt virágzására.^[43]

A sajtó külföldi példákat is idézett a katolikus iskolák védelmében (ugyanakkor arra is többen külföldi példákat soroltak, hogy milyen fontos az államosítás...) A Pécsi Közlöny hasábjain M. L. a franciák hitért hozott áldozatairól szólt, kiemelte, hogy e nép nem csak az Isten nélküli iskolák terheit viseli a vállán, de emellett, saját pénzén, katolikus intézeteket is állít, melyre a magyar hívőket is buzdította a cikk szerzője.^[44]

Kórody Miklós képezdei tanár 1906-ban a III. egyetemes tanítógyűlésen kifejtette, hogy miféle hátrányokkal járnak az államosítási törekvések a magyar népoktatásügyre.^[45] A miniszter 1900. évi jelentése szerint a századfordulón egy állami iskola 3899 K-ba, egy felekezeti pedig 1463 K-ba került. *Kórody* szerint főleg azért, mert a felekezeti iskolákat kormányzó és vezető szervezet díjtalanul működtött, valamint a felekezeti tanítóság fizetése is jóval alacsonyabb az állami iskolákban alkalmazott kortársaikénál. „25 ezer nem állami tanító az államosítás utópiája miatt 40 esztendő óta nyomorog, éheznek, fázik, színlődik, kór, könyörög s testi és lelki erejét a megélhetés gondjaiban emészti fel” – írta *Kórody*.^[46] A római katolikus tanítók II. egyetemes gyűlésén emlékiratot is megfogalmaztak a jelenlevők, melyet a törvényhozás funkcionáriusainak megküldtek, ebben elsősorban a felekezeti és községi tanítók helyzetének és fizetésének rendezésével kapcsolatos javaslatokat foglalták össze.^[47]

Természetesen nem volt véletlen, hogy a sajtó illetve a különféle szintű tanítói tanácskozások éppen a 19. század utolsó éveiben illetve 1906-ban és 1907-ben foglalkoztak sokat az iskolaállamosítás kérdésével. 1898 és 1906 volt ugyanis a két határkő ebben a vonatkozásban. 1898-ban írták össze Baranyában is azokat a községeket, ahol a magyarosítás érdekében szükséges lett volna az államosítás, a főispán által összeíratott 127 község esetében azonban meglehetősen irreális volt az a vágy, hogy ezen községek iskoláit államosítani lehet, erre a kormányzatnak sem pénze, sem egyéb eszközei nem voltak, és a falvak által tett nyilatkozatok sem tanúskodtak szilárd elhatározásokról.

Szita László kutatásai szerint^[48] a kormányzat csak az országos tájékozódás miatt kért adatokat ekkor a községekről. Az állami népiskolák 1898-99-ben a minisztériumi döntések ellenére sem valósultak meg. 1906-ban érkezett az államosítási akció újabb szakaszához, amint ez a baranyai sajtó ismét fellángoló vitái alapján is leolvasható.

Vizsgált korszakunk utolsó évtizedére vonatkozóan – az általános sajtó írásain kívül – egyetlen tanügyi lap, az 1910. január 15-étől megjelent *Katolikus Iskola* szolgált adalékokat. Ez a lap a Pécsegyházmegyei Római Katolikus Tanítóegylet lapja volt, ebből következik, hogy havonta megjelenő számaiban elsősorban az egyházmegye egyleti életéről számolt be, gondos részletességgel felsorolva valamennyi közgyűlés napirendi pontjait, főbb tartalmát. Rendszeresen közölt értekezéseket tanítók tollából, elsősorban a tanítóság helyzetére és a katolikus szellemű nevelésre vonatkozóan.

A lap 2. számában írta *Nagy Béla*, hogy „Minden bűn oka a vallástalanság. Aki vallásos, erkölcsös, az csak jót cselekszik. (...) Használják fel tehát a tanítók a nap minden óráját a vallásos nevelésre, mert e nélkül nem élhetünk.”^[49]

Ez visszatérő téma volt az újságban, 1910-ben tudósítottak az 1909. november 4-ei pécsi esperes kerületi tanítógyűléséről, ahol szintén ezt tárgyalták, de 1911. február 15-én és a március 15-ei számban is erről közöltek cikksorozatokat „Lehetséges-e a népiskolában igazi nevelés vallásoktatás nélkül?”^[50] 1912-13-ban is folytatódott ezen gondolatkör kibontása.^[51]

A tanítók rossz életkörülményei, ezek javításának lehetőségei kerültek még gyakori és részletes megvitatásra az újság hasábjain – csakúgy, mint az egyleti gyűléseken. „Vajjon kinek az érdeke az iskola létele, az országé vagy a tanítóé? Nem elég csak az iskolákat államköltségen felszereltetni, de a tanítónak is biztos megélhetést kell nyújtani, mert ez is a népnevelési üggyhöz tartozik” – szögezte le a lap vezércikke 1911-ben – korszakunkban sokadszor – a katolikus tanítóság véleményét.^[52] A lap évente részletes lebontásban közölte az egylet költségvetési adatait, a tanítónők helyzetét a lelki-gyakorlatok és tanítói önképző- továbbképző tanfolyamok helyét, idejét.

Összegzőképpen elmondhatjuk, hogy a dualizmus kori baranyai pedagógiai sajtó a nevelés- és iskolatörténeti kutatások szempontjából jelentős és máig kevésbé feldolgozott forrásanyag, mely a megyei közgyűjteményekben ma is hozzáférhető. A lapok cikkein alapuló újabb tartalomelemzések, a levéltári iratanyaggal való összevetések segíthetik a korabeli történések és törekvések jobb megértését; olyan, a soknemzetiségű és többvallású, több nyelvű megyében fontos kérdések, mint a magyarosítás, az iskolaállamosítások problematikájának árnyaltabb megismerését.

JEGYZETEK

1. L. erről: *Rónai Béla*: A pedagógiai sajtó Baranyában. = *Művelődési Tájékoztató* 1963. jún. 128-131. o. vagy: *Geri Csaba*: *Népnevelők Kalauza* (1860-70) (Szakdolgozat, Pécs, JPTE 1993. Kézirat)
2. *Máté Károly*: A sajtó története Pécsen és Baranyában. = *Pécs-Baranyai Ismertető* (szerk. *Kalotai László*) Pécs, 1934. 41-43. o.
3. *Népnevelők Kalauza*. Kerületi tanfelügyelők, igazgatók, hitelemzők s tanítók használatára írt évkönyv. (kiadta *Szauter Antal* és *Warga Ferenc*)
4. A magyar nevelésügyi folyóiratok bibliográfiája 1841-1936. (dr. *Felkay Ferenc* előszavával, *Baranyai Mária* és *Keleti Adolf* gyűjtése) Fővárosi Pedagógiai Könyvtár, Bp., 1937. 31. o.
5. Uott.
6. Felhívás az előfizetésre. = *Pécsi Közlöny* (*továbbiakban: PK*) 1900. jan. 4. VIII./1. 2. o.

7. L: Geri Csaba i. m.
8. Tanügyi Füzetek (Nevelészet i havi szakközlöny) 1875, 1876. évf. számai
9. A Néptanoda – az 1877/78-as tanévben leírtak szerint – „a bonyhád-, szigetvár-, szentlőrinc-, siklós-, baranyavár-, pécsvárad-, mohács-, zombor-, dombóvárvidéki és vértessalji tanítóegyletek rendes közlönye” volt, amely minden szombaton jelent meg.
10. Néptanoda 1867. dec. I/1. vezércikk
11. Sch(neider) István: Mit várunk mi az új püspöktől a tanügy terén. = Néptanoda 1877. dec. 15. XI/15. 114-115. o.
12. Uott.
13. Kérve nyesszük a tanítók hazabocsátását Boszniából. = Néptanoda 1878. szept. 28. XII/3. 24. o. (
14. Megszűnt tanügyi lap. = PK 1907. dec. 28. XV/287. 4-5. o.
15. Tanítók házáat Pécsre – vezércikk. = PK XV/283. 1907. dec. 10. 1-2. o.
16. Uott.
17. Kemény János: Népoktatásunk jövője. = PK 1908. ápr. 8. XVI/82. 3-4. o.
18. „Hegyháti”: A tanfelügyelet reformja – vezércikk. = PK 1908. aug. 12. XVI/184. 1. o.
19. Megnyilnak az iskolák – vezércikk. PK 1908. aug. 26. XVI/194. 1. o.
20. Egrý Béla: Ingyenes népoktatás! – vezércikk. = PK 1908. jan. 3. XVII/127. 1. o.
21. PK 1906. ápr. 8. XIV/60. 4. o.
22. PK 1906. ápr. 28. XIV/95.
23. PK 1906. ápr. 28. XVI/95. 5. o.
24. Schultz Imre: Kell-e az osztatlan népiskolában külön tanterv? = PK 1900. jan. 20. VIII/6. 2-3. o.
25. Deutsch Kálmán: Tanterv háború – vezércikk. = PK 1900. aug. 5. VIII/63. 1. o.
26. L: Kéri Katalin: **Az 1879:XVIII. törvényekktől a „Lex Apponyi”-ig.** Adalékok a kötelező magyar nyelvoktatás történetéhez. In: Híd a századok felett – Tanulmányok Katus László 70. születésnapjára. Főszerk.: Hanák Péter, Pécs, 1997. 269-280. o.
27. Szünidő alatt. = PK 1893. júl 9. 3-4. o.
28. Döbrössy Alajos: A kormány népoktatásügyi programja – vezércikk. = PK 1895. febr. 2. 1-2. o.
29. Egyházi birtok és felekezeti iskola. = PK 1895. nov. 24. 1-2. o. és Szommer Gyula: Felekezeti tanszabadság” – vezércikk. = PK 1896. febr. 25. 1. o.
30. Közoktatási vita – vezércikk. = PK 1896. febr. 20. 1.
31. Uott
32. Népiskoláink – vezércikk. = PK 1897. febr. 18. 1. o.
33. Népiskoláink a közoktatásügyi vitán – vezércikk. = PK 1897. márc. 7. 1. o.
34. Iskolák államosítása. = PK 1898. ápr. 17. 3. o.
35. Csöndes államosítás – vezércikk. = PK 1898. máj. 22. 1. o.
36. Uott
37. Iskola-államosítás. = PK 1898. dec. 4. 4. o.
38. Harc az iskoláért – vezércikk. = PK 1898. dec. 11. 1. o.
39. Tanítótestületi közgyűlés. = PK 1898. dec. 11. 4. o.
40. Uott
41. Államosítás – vezércikk. = PK 1898. dec. 28. 1-2. o.
42. Tanítók tanácskozmánya. = PK 1899. okt. 22.
43. A Pécsi Püspöki tanítóképző-intézet Értésítője 1897/98. Pécs, 1898.
44. M. L.: Áldozunk az iskoláért! – vezércikk. = PK 1899. júl. 16. 1. o.
45. Kórody Miklós: Az államosítási törekvéseknek a magyar népoktatásügyre vonatkozó hátrányai s ezzel szemben fontos teendőink iskoláink fejlesztése körül. = PK 1906. szept. 5. XIV/202. 3-4. o. és 1906. szept. 7. XIV/204. 3-4. o.
46. Uott
47. PK 1906. szept. 11. XIV/206.
48. Szita László: A dualizmuskori iskolaállamosítási törekvések nemzetiségpolitikai vonatkozásai Baranyában (1898, 1906.) In: Baranyai Helytörténetírás Pécs, 1980. 445-495. o.
49. Nagy Béla: A tanító két fő kötelessége. = Katolikus Iskola (továbbiakban: Kat. Isk.), Pécs, 1910. febr. 15. I/2.sz. 1. o.

50. Lasányi János: Lehetséges-e a népiskolában igazi nevelés vallásoktatás nélkül? = Kat. Isk. 1911. febr. 15. és márc. 15. III/2-3. sz.
51. Ruzsinszky Irén írása ugyanerről. = Kat. Isk. 1911. jún. 15. III/6. és – Herbert Gáspár, bükkösi tanító írása: A vallás erkölcsi nevelés az oktatás egész vonalán és minden ágában, mint korunk szükséglete. = Kat. Isk. 1912. dec. 15. IV/10. 3. o. és 1913. jan. 15. V/1. és Onczay Géza: A keresztény kath. hitoktatásról. = Kat. Isk. 1913. jan. 15. V/1. 1. o.
52. Helyzetünk tarthatatlansága – vezércikk. = Kat. Isk. 1911. ápr. 15. III/4. sz. 1. o.

Pécsi Tudományegyetem — BTK – Neveléstudományi Intézet – Nevelés- és Művelődéstörténeti Tanszék
H-7622 Pécs, Ifjúság u. 6. — Tel: (72) 503-600 / 4366
© Dr. Kéri Katalin tanszékvezető egyetemi docens, 2004 (kerik@btk.pte.hu)